

Мурсамітова І. А. Формування національної свідомості майбутнього вчителя засобами мистецтва / І. А. Мурсамітова // Освіта України в умовах військового конфлікту на Донбасі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Лисичанськ 27 лютого 2017 р.). – Лисичанськ: ВП «Лисичанський педагогічний коледж Луганського національного університету імені Тараса Шевченка» – Лисичанськ: ФОП Пронькіна К. В. – 2017. – С.149–154.

Мурсамітова Ірина Анатоліївна

Відокремлений підрозділ «Лисичанський педагогічний коледж
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка»

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

Анотація

Стаття присвячена проблемі формування національної свідомості сучасної молоді засобами мистецтва. У названій роботі теоретично обґрунтовано сутність поняття патріотичне та національне виховання, висвітлюються шляхи найефективніших засобів прилучення молоді до громадянських цінностей, нових підходів до виховання, модернізації традиційних методичних механізмів і сміливого впровадження в практику нетрадиційних методів навчання.

Ключові слова: *національна свідомість, культура, молодь, розвинута особистість, духовні цінності.*

Кожен громадянин суверенної України повинен мати свою національну свідомість і самосвідомість. Без духовного багатства, синтезованого в цих поняттях, неможливий повноцінний внутрішній світ людини-громадянина.

Національна свідомість формується всіма засобами рідної мови, історії, культури, мистецтва, народними традиціями і звичаями тощо. Надійним фундаментом, на якому успішно формується національна свідомість українців, є історична пам'ять, що зберігає кожен сторінку життя, боротьби рідного народу за соціальні, політичні і національні права на всіх етапах його розвитку.

Різні аспекти формування національної самосвідомості розглянуто в дослідженнях філософів, психологів та педагогів (І. Бех. І. Бичко. Ю. Бромлей, Й. Вирост, О. Вишневецький, О. Доукіна, В. Жмир, І. Зязюн, І. Касьянов, В. Кремень, С. Кримський, В. Кузь, І. Курас. Ю. Римаренко, Ю. Руденко. З. Сергійчук, М. Стельмахович, М. Пірен, Г. Філіпчук, К. Чорна та ін.).

Особливо гостро стоїть проблема збереження національної культури українців, їх традицій і звичаїв. Дослідження вчених педагогів, істориків доводять, що сучасний стан свідомості української нації перебуває на досить низькому рівні. Відомо, якщо людина байдужа до національних надбань свого народу, у неї немає національних орієнтирів, то вона поступово втрачає зв'язок з Батьківщиною [2, с. 7].

В сучасних умовах розвитку освіти України значної уваги слід приділити усвідомленню національної самосвідомості майбутнього вчителя. Вчитель як продовжувач духовної спадщини українського надбання поширює інформацію стосовно національних традицій, фольклору, культури, укорінює національну приналежність українського народу, духовно відроджує учнів.

Духовне відродження, що відбувається на початку ХХІ століття в Україні, значно активізує увагу суспільства до проблеми гармонійної, цілісної, творчої, тобто естетично розвиненої та вихованої особистості. З огляду на це використання мистецтва в естетичному вихованні майбутнього вчителя стає чи не найбільш перспективним, необхідним й актуальним. Завдяки своїй універсальності саме цей вид мистецтва відчутно й ефективно впливає на емоційно-чуттєву сферу людини, поглиблює знання, розвиває загальну й естетичну культуру, творчу уяву та інтелект, формує вміння цінувати,

відчувати й розуміти прекрасне, високе й героїчне в явищах самої дійсності, людських стосунках.

Мета статті: розглянути й проаналізувати теоретичні напрацювання щодо формування національної свідомості майбутніх учителів, визначити роль мистецтва в цьому процесі.

Мистецтво вишукує свої, історично найбільш дієві засоби впливу на людину й суспільство. Завдяки цьому значно зростає роль мистецтва у формуванні національної свідомості громадян, особливо молоді. Як зауважує Т. Борисова, «Історичною місією сьогодення є формування людини-творця з високими громадянськими якостями, яка була б соціально й духовно зрілою. І тут мистецтво повинно бути засобом духовно - практичного освоєння світу» [1, с. 67].

Низка педагогічних досліджень підтверджує особливу роль музичного мистецтва в духовному, національному та естетичному становленні учнівської й студентської молоді (О. Апраксина, Л. Масол, С. Мельничук, В. Ражникова, Л.Хлебнікова та ін.).

Музичне мистецтво – це особливий вид духовно-практичного освоєння дійсності за законами краси. Серед різновидів мистецтва музика як осередок істинного, прекрасного, доброго повинна стати еталоном у справі художньо – естетичного виховання молоді (зокрема студентської), створити умови для інтенсифікації всіх духовних резервів особистості. Вона є необхідною частиною життя людини, витвором її душі. Саме музиці належить висока «чутливість» до всього, що відбувається навколо, до тих історичних зворушень, які тільки народжуються. Вона завжди узагальнює й синтезує найсуттєвіші та найзначніші проблеми людського життя, викликає до них суспільний інтерес.

Особливість освоєння дійсності засобами музичного мистецтва полягає в тому, що воно виступає в художньо-образній формі, і визначається в тому, що: за його допомогою людина здатна сприймати світ, що оточує її у цілісності; воно безпосередньо контактує з емоційною сферою особистості, найбільш рухливою та пластичною сферою людської психіки. «Створюючи нові відтінки

емоцій і звертаючись до архетипів психіки, – стверджує А. Перловський, – музика диференціює естетичну потребу – інстинкт до навчання, що веде до здатності оцінювати будь-яку концепцію в її багатосторонньому відношенні до нашого пізнання в цілому». За допомогою музичного мистецтва ідея втілюється в такій формі, яка збуджує емоції, активізує уяву, викликає особливі переживання, які називають естетичними, або художніми [5, с. 199].

Одним з найважливіших напрямків розвитку національної самосвідомості майбутніх учителів є цілеспрямована, систематична й активна їх участь у інтегрованих видах музичної діяльності разом з оволодінням людинознавчими предметами. Синтез теоретичних та виконавсько-практичних знань, умінь і навичок постає в цьому випадку ефективною школою естетичного виховання студентів, формування духовності та духовної культури, інтелектуального й творчого розвитку.

Перспективним напрямком у вихованні майбутніх учителів є знайомство й засвоєння унікального феномену – музичного фольклору. У музичному фольклорі яскраво виражені гуманістичні ідеї, пов'язані з розумінням людини як частини природи й певних притаманних їй здібностей. Народна музика – це найдавніша ланка етнопедагогіки. Усна пісенна творчість українців підносила ідеал людини, яка прагнула до знань, цінувала розум більше за багатство. Сповнена гуманізму пісенна творчість народу сприяла розвитку ініціативи, допитливості, дієвості, уважного ставлення до духовних потреб людини, її естетичних запитів.

Виховання національної самосвідомості сучасних фахівців неможливе поза глибоким усвідомленням національних джерел музичної культури, що викликає необхідність значно ширшого й глибшого їх вивчення. Музичні надбання М. Лисенка, Я. Степового, К. Стеценка, В. Косенка, М. Леонтовича, видатні композиції Б. Лятошинського, С. Людкевича, М. Колеси, наших сучасників – М. Скорика, І. Шамо, В. Сильвестрова, Л. Дичко та інших митців повинні увійти в основу повсякденного музичного розвитку студентів.

За О. Вишневським, одним з рівнів засвоєння національних цінностей у процесі становлення національної свідомості є етнічне самоусвідомлення, так званий «стихийний патріотизм», що ґрунтується на засвоєнні рідної мови, звичаїв свого краю, пісень, історії тощо. Тобто серед чинників, що справляють найбільший вплив на процес становлення національної свідомості, потрібно назвати музичне мистецтво.

Духовні цінності кожної нації визначають її місце й роль в історії людства. Питання збереження та розвитку української культури, зокрема, музичної, нерозривно пов'язано з проблемою відродження української духовності. За визначеннями Д. Чижевського та М. Костомарова, характерною рисою української ментальності є емоційно-чуттєвий характер української душі. Неодмінною рисою української душі стала її пісенність. Пісенний фольклор містить у собі неоціненний матеріал для вивчення традиційних етико-естетичних засад українського народу, а також відображає еволюцію ідеалів, яка відбулася в процесі історичного розвитку нації. Саме до народної пісні зверталися дослідники українського менталітету. На пісенний матеріал спиралися у своїх наукових працях М. Костомаров, О. Потебня, М. Драгоманов, В. Антонович, М. Сумцов, І. Франко, М. Грушевський та ін. фольклористи, історики, літературознавці [4, с. 138].

Народна пісня репрезентує традиційне бачення українцем прекрасного, огидного, високого, низького, трагічного, комічного, героїчного, відображає стереотипи поведінки етносу, які тісно пов'язані з його світоглядними уявленнями.

Також народна пісенна творчість є складовою народної педагогіки, оскільки містить у собі систему етичних еталонів та ціннісних орієнтацій. Тому вона посідає вагоме місце в системі народної педагогіки як сукупності емпіричних знань у справі виховання, бо наповнена дидактичним змістом та пов'язана зі звичаями, обрядами, святами, що супроводжують найважливіші події нації, окремої особистості. Сьогодні у прогресивній вітчизняній музиці високо цінується музичний фольклор як важливий чинник народних традицій.

У музичному фольклорі яскраво виражені гуманістичні ідеї, пов'язані з розумінням людини як частини, природи й певних, властивих їй здібностей. Народна музика – це найдавніша ланка етнопедагогіки. Усна пісенна творчість українців підносила ідеал людини, яка прагнула до знань, цінувала розум більше за багатство. Сповнена гуманізму пісенна творчість народу сприяла розвитку ініціативи, допитливості, дієвості, уважного ставлення до духовних потреб людини, її естетичних запитів. Наприклад, українські колискові пісні – перше, що чує дитина – містять величезний шар соціально-етичних еталонів та настанов.

Значення музики як чинника національного виховання особистості полягає і в морально-естетичному характері її впливу: емоційний зміст твору стає стимулом для неволі, працелюбства, любові до своєї хати та своєї землі, віри в Бога [4, с. 140].

Отже, звернення до народної пісенної творчості при формуванні національної свідомості є досить логічним і дієвим.

Ефективний вплив різних видів та жанрів музичного мистецтва на художньо-естетичне виховання студентів активно відбувається завдяки багатоманітності його функцій: пізнавальної, соціальної, виховної, сугестивної, гедоністичної, комунікативної, катарсисної та ін. Музичне мистецтво – це скарбниця інформації про життя людини та навколишній світ, яку воно розглядає, виходячи з позиції уявлень про прекрасне. Впливаючи на свідомість та підсвідомість особистості, розвиток естетичних якостей, музичні твори несуть прозріння, нові відкриття, примушують тріпотіти серця.

Сучасна популярна естрадна музика, випереджаючи інші види музичного мистецтва, стає пануючою формою дозвілля. Вплив популярного естрадного музичного мистецтва на особистість, зокрема, на її естетичну свідомість, емоційно-почуттєву сферу відображено в соціологічних дослідженнях А. Болгарського, Б. Бриліна, В. Дряпки, І. Климук, О. Семашка.

Одним зі шляхів оновлення української естрадної пісні є творче переосмислення, звернення на новому рівні до національних фольклорних

джерел, які завжди були й залишаються життєдайним струменем відродження та розвитку музичного мистецтва. Саме тому сильні сторони української естради пов'язані із зображенням національного «обличчя» при врахуванні впливу світової музичної культури [1, с. 123].

Так, «зоряним часом» сучасної української пісні стали шістдесяті роки ХХ ст. Прагнучи надати національній традиції оригінального, адекватного часові звучання, композитори намагалися залучити до типових, апробованих професійним мистецтвом зразків фольклорні мотиви. Народними стали вважати пісні «Два кольори» (слова Д. Павличка, музика О. Білаша) та «Пісню про рушник» (слова А. Малишка, музика П. Майбороди), які виконав Дмитро Гнатюк, тому що вони були наповнені великою любов'ю до рідної землі, до батьківського порога, до рідної матері.

Найбільш цікавим явищем останньої третини ХХ ст. стало злиття фольклору з такими різновидами естрадної музики, як джаз, рок та поп-музика, що сприяло створенню власних музичних напрямів на фольклорній основі в українській популярній музиці. Водночас, у колах широкої громадськості виникає занепокоєння у зв'язку з поширенням у молодіжному середовищі явищ масової культури із заниженими естетичними критеріями. Тому проблема українізації молодіжної музичної культури є актуальною поряд з іншими як складник духовного відродження нації. Прикладом прояву національної самосвідомості може бути відео та пісня групи «Океан Ельзи» з промовистою назвою «Веселі, брате, часи настали...» (слова і музика С. Вакарчука). У пісні та відео музиканти гурту «у відвертій формі описують сьогоденні реалії України, та, звертаючись до нового покоління, закликають до Змін. Ці Зміни необхідні саме зараз, оскільки далі споглядати на існуючий стан речей є не тільки безвідповідально, але й небезпечно».

Підводячи підсумки, підкреслимо, що одним з найважливіших напрямів розвитку національної самосвідомості майбутніх вчителів є засвоєння різних жанрів творів музичного мистецтва, а також систематична й цілеспрямована їх участь у різних видах творчої діяльності. Щоб зберегти свою національну

самобутність у сучасній масовій музичній культурі, потрібно повернутися до українських національних джерел як дієвого засобу формування національної свідомості. Це питання, на нашу думку, є актуальним, і тому потребує подальших досліджень.

Література

- 1. Борисова Т.Б.** Мистецтвознавчі аспекти підвищення кваліфікації працівників культури / Т. Б. Борисова // Актуальні питання культурології. – Рівне: РДГУ, 2GG6. – Вип. 4. – С. 144.
- 2. Вишневський О.** Ще раз про народження громадянина: Національне і громадянське у сучасному українському вихованні / О. Вишневський // Освіта. - 2002. - 6 - 13 лют. - С. 6 - 7.
- 3. Естетика:** навч. посіб. / М. П. Колесников, О. В. Колесникова, В. О. Лозовий та ін.; за ред. В. О. Лозового. – К.: КНЕУ, 2007. – 208 с.
- 4. Єгорова І. В.** Управління процесом формування національної самосвідомості на уроках музики в сучасних умовах / І. В. Єгорова // Управління національною освітою в умовах становлення і розвитку української державності : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. - К. : ІЗМН, 1998. - С. 137 - 140.
- 5. Перловский Л.** Эволюция сознания и музыки / Л. Перловский // Звезда. – 2005. – № 8. – С. 192-